

A la recerca del temps perdut VI

MARCEL PROUST

Albertine desapareguda

Traducció de VALÈRIA GAILLARD

Proa

MARCEL PROUST

ALBERTINE DESAPAREGUDA
A LA RECERCA DEL TEMPS PERDUT VI

Traducció de Valèria Gaillard Francesch

Proa

Proa
A Tot Vent

Per aquest projecte, Valèria Gaillard Francesch ha rebut el suport de l'ALCA, en el marc de les Residències d'escriptures del Chalet Mauriac, propietat de la Regió Nova Aquitània, a Saint-Symphorien.

La traducció d'aquesta obra ha estat acarada amb l'àudio CD d'*Albertine disparue*, llegit per Denis Podalydès, editat per Éditions Thélème. ISBN 2-87862-522-6 10 CDs.

Amb el suport del Departament de Cultura

Títol original: *Albertine disparue*

Primera edició: novembre del 2025

© de la traducció: Valèria Gaillard Francesch, 2025
Els versos de Racine els donem en traducció de Valentí Rossell

Disseny de la coberta: Núria Zaragoza
Il·lustració de la coberta: © Sonia Alins

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions, SLU, Proa
Diagonal, 662-664
08034 Barcelona
www.proa.cat

ISBN: 978-84-10488-58-8
DIPÒSIT LEGAL: B. 18.271-2025
Composició: Grup62

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.
En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.
A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.
Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.
Queda expressament prohibida la utilització o reproducció d'aquest llibre o de qualsevol de les seves parts amb la finalitat d'entrenar o alimentar sistemes o tecnologies d'intel·ligència artificial.

TAULA

Primer capítol	9
Capítol II	182
Capítol III	265
Capítol IV	308
<i>Nota de la traductora</i>	357

PRIMER CAPÍTOL

«La senyoreta Albertine se n'ha anat»! Que lluny que arriba el patiment en psicologia, molt més que la psicologia mateixa! Feia un instant, mentre m'autoanalitzava, estava convençut que precisament el que volia era separar-nos i deixar-nos de veure i, comparant la mediocritat dels plaers que m'oferia Albertine amb la riquesa dels desitjos que m'impedia realitzar, m'havia cregut molt llest i havia conclòs que no la volia tornar a veure, que ja no l'estimava. Però les paraules: «La senyoreta Albertine se n'ha anat» m'acabaven de produir una fiblada al cor tan forta, que m'adonava que seria incapaç de suportar-ho gaire més temps. Així doncs, allò que havia pres per una cosa insignificant era, ras i curt, tota la meva vida. Que poc que ens coneixem! Havia d'aturar immediatament aquest patiment; dir-me a mi mateix, com deia la meva mare a la meva àvia moribunda, amb la mateixa bona voluntat que tenim de no deixar patir a qui estimem: «Tingues paciència, ara trobarem un remei per calmar el teu dolor, estigues tranquil·la, no et deixarem patir així». Va ser en aquesta mena d'idees que el meu instint de conservació va buscar per aplicar els primers calmants sobre la ferida oberta: «Tot plegat no té cap importància perquè faré que torni de seguida. Ara miraré per quins mitjans, però d'una manera

o altra aquest vespre tornarà a ser aquí. Així que no serveix de res neguitejar-se». «Tot plegat no té cap mena d'importància», i no m'havia limitat a dir-m'ho, havia intentat donar a la Françoise aquesta impressió evitant mostrar-li el meu patiment perquè, fins i tot quan l'experimentava amb tanta intensitat, el meu amor no oblidava que li calia fer veure que era un amor feliç, un amor compartit, sobretot als ulls de la Françoise, que detestava Albertine i sempre havia dubtat de la seva sinceritat. Sí, feia una estona, abans que arribés la Françoise, m'havia cregut que ja no estimava Albertine, m'havia pensat que no em perdia res després de fer una anàlisi rigorosa; m'havia semblat conèixer bé el fons del meu cor. Però per molt gran que sigui la nostra intelligència, no pot percebre els elements que la componen i que romanen insospitats fins que, de l'estat volàtil en què es troben la majoria del temps, un fenomen capaç d'aïllar-los no els faci seguir un principi de solidificació. Anava errat quan havia cregut veure-hi clar al fons del meu cor. Però aquest coneixement que les percepcions més incisives de l'esperit havien estat incapaces de proporcionar-me, finalment el rebia, dur, impactant, estrany, com sal cristallitzada, a través de la brusca reacció del dolor. Tan segur estava de tenir Albertine al meu costat i, de sobte, m'apareixia una nova faceta del Costum. Fins aleshores l'havia considerat sobretot com un poder destructor que suprimeix l'originalitat i fins la consciència de les percepcions; ara el contemplava com una divinitat terrible, ben arrelada dins nostre, amb un rostre insignificant tan incrustat al nostre cor que, si se'n desprèn, si s'aparta de nosaltres, aquesta deïtat que abans ja gairebé no percebíem ens infligeix turments més terribles que cap altra, i aleshores resulta cruel com la mort mateixa.

El més urgent era llegir la carta d'Albertine si volia trobar els mitjans per fer-la tornar. Tenia la sensació que els

tenia perquè, com que el futur és el que només existeix en el nostre pensament, encara ens sembla modificable per la intervenció *in extremis* de la nostra voluntat. Però, alhora, recordava que havia vist com altres forces diferents de les meves el podien modificar i contra les quals, per molt que m'haguessin donat més temps, no hauria pogut fer res. De què serveix que el rellotge encara no hagi marcat l'hora si som impotents davant del que es produirà? Quan Albertine era a casa, jo estava del tot decidit a conservar la iniciativa de la nostra separació. I, després, ella se n'havia anat. Vaig obrir la carta d'Albertine. Aquestes eren les seves paraules:

Amic estimat, perdoni'm que no hagi gosat dir-li de viva veu les paraules que li escric a continuació, però soc tan covarda, sempre he tingut tanta por davant seu, que, forçant-me i tot, no he trobat el valor per fer-ho. Vet aquí el que li volia dir: La vida junts s'ha tornat impossible, ja ho va veure l'altre dia amb la discussió que vam tenir que alguna cosa havia canviat en la nostra relació. El que vam poder arreglar aquella nit resultaria irreparable més endavant. Per tant, val més, ja que hem tingut la sort de reconciliar-nos, que ens separem com a bons amics; per aquest motiu, estimat meu, li escric aquesta carta, i li prego que sigui bo i em perdoni la mica de pena que li pugui causar, i pot estar ben segur que jo en sentiré una d'immensa. Estimat meu, no vull convertir-me en la seva enemiga, ja en tinc prou amb convertir-me, de mica en mica, i ben aviat, en algú indiferent per a vostè; per això, com que la meva decisió és irrevocable, abans de fer-li lliurar la carta per la Françoise, ja hauré fet les maletes. Adeu, li deixo el millor de mi mateixa.

Albertine.

Tot això no vol dir res, vaig pensar, és millor del que creia perquè, com que ella no es creu res del que diu, no més ho ha escrit per fer un cop de teatre i espantar-me. El més urgent ara és aconseguir que Albertine torni aquest vespre. Resulta trist pensar que els Bontemps són uns cràpules que utilitzen la seva neboda per extorquir-me diners. Tant me fa. Encara que hagués de donar la meitat de la meva fortuna a la senyora Bontemps perquè Albertine tornés al vespre, ens en quedaria prou per poder viure folgadamente tots dos. I alhora calculava si tindria temps d'anar a encarregar el iot i el Rolls Royce que ella desitjava sense que ni tan sols em passés pel cap —tots els dubtes s'havien esvaït— que m'havia semblat poc assenyat regalar-los-hi. I si amb l'adhesió de la senyora Bontemps no n'hi ha prou, si Albertine es nega a obeir la seva tia i posa com a condició per tornar poder gaudir de plena independència, doncs bé!, per molt mal que em faci, l'hi concediré; podrà sortir sola tant com li plagui; cal saber cedir i sacrificar-se per molt dolorós que sigui per la cosa que més ens importa i que, malgrat el que pensava aquell matí, seguint els meus raonaments exactes i absurds, és que Albertine visqui aquí. D'altra banda, puc afirmar que deixar-li aquesta llibertat m'hauria resultat totalment dolorós? Estaria mentint. Ja havia sentit sovint que el patiment de deixar-la al seu aire per lliurar-se al vici lluny de mi potser no era tan gran com el tipus de tristesa que de vegades m'envaïa quan m'adonava que s'avorria al meu costat, a casa meva. Evidentment, a l'instant mateix que m'hagués demanat permís per anar a algun lloc, deixar-la fer tranquil·lament, pensant que hi havia orgies organitzades, m'hauria resultat insuportable. Però dir-li: «Emporti's el nostre iot, o agafi el tren, vagi-se'n un mes a qualsevol país que no conegui i on no sabré què es dedica a fer» sovint m'havia agradat, convençut

que, per comparació, lluny de mi, ella em preferiria i s'alegraria de tornar al meu costat. D'altra banda, segurament és el que ella desitja; no m'ha exigit per a res aquesta llibertat que jo segurament aconseguiria retallar, dia rere dia, a còpia d'oferir a Albertine noves distraccions diàries. No, el que Albertine ha volgut és que no em mostrés tan insuportable amb ella i, sobretot —com antigament Odette amb Swann—, que em decideixi a casar-m'hi. Un cop casats, ja no li importarà la seva independència; ens quedarem tots dos a casa ben contents! Sens dubte, això volia dir renunciar a Venècia. Però fins a quin punt les ciutats més desitjades, com Venècia —i encara amb més motiu les amfitriones més complaents, les distraccions i força més que Venècia, la duquessa de Guermantes, el teatre—, arriben a perdre els colors, a resultar-nos indiferents, mortes, quan ens sentim units a un altre cor per un lligam tan dolorós que ens impedeix allunyar-nos-en! A més, Albertine té tota la raó amb això del casament. Inclús la mamà pensava que tots aquests ajornaments eren ridículs. Casar-me amb ella, això és el que hauria d'haver fet des de fa temps, és el que em caldrà fer, això és el que li ha fet escriure aquesta carta sense creure's ni una paraula del que diu; per aconseguir-ho, ha renunciat provisionalment al que tant deu desitjar que jo desitgi que ella faci: tornar. Sí, això és el que ha volgut, aquest és el propòsit del seu acte, em deia la meva raó compadint-se de mi; però jo sentia que, en realitat, la meva raó, quan m'ho deia, es basava tota l'estona en la mateixa hipòtesi que havia adoptat des de l'inici. Ara bé, m'adonava que era l'altra hipòtesi la que sempre resultava verificada. Segurament, aquesta segona hipòtesi no hauria estat prou agosarada per formular expressament la idea que Albertine potser mantenia relacions amb la senyoreta Vinteuil i la seva amiga. I, tanmateix, quan m'havia sentit

aclaparat per aquesta notícia terrible, just quan entràvem a l'estació d'Incarville, va ser la segona hipòtesi la que havia resultat verificada. Aquesta no havia concebut mai posteriorment la possibilitat que Albertine pogués deixar-me per iniciativa pròpia, d'aquesta manera, sense avisar-me i sense donar-me temps d'impedir-ho. Però, malgrat tot, si després del salt immens que m'havia obligat a fer la vida, la realitat que se m'imposava em resultava tan nova com aquella davant la qual ens situa la descoberta d'un físic, les investigacions d'un jutge d'instrucció o les troballes d'un historiador sobre el rerefons d'un crim o d'una revolució, aquesta realitat sobrepassava les exigües previsions de la meva segona hipòtesi, encara que les complís. Aquesta segona hipòtesi no era la de la intel·ligència, i el pànic que havia sentit el vespre que Albertine no m'havia fet un petó, la nit que havia sentit un soroll provinent de la finestra, aquella por no era racional. Però el fet que la intel·ligència —i més endavant es mostrarà de manera més evident, com ja ho han indicat fins ara uns quants episodis— no sigui l'instrument més subtil, més poderós, més apropiat per captar la veritat, no deixa de ser un argument de més per poder començar per la intel·ligència i no per un intuïtivisme de l'inconscient, per una fe preconcebuda en els presentiments. És la vida qui, de mica en mica, cas rere cas, ens permet entendre que el més important per al nostre cor, o per al nostre esperit, no és pas el raonament qui ens ho ensenya, sinó altres facultats. I aleshores, quan la intel·ligència s'adona de la superioritat d'aquestes facultats, abdica mitjançant el raonament davant seu i accepta convertir-se en la seva col·laboradora i servidora. Fe experimental, se'n diu. Tenia la sensació que la desgràcia imprevista amb què em debatia ja la coneixia (com l'amistat d'Albertine amb dues lesbianes) per haver-la llegit en tants signes en

els quals (a pesar de les afirmacions contràries de la meua raó basant-se en les paraules de la mateixa Albertine) havia notat el cansament i l'horror que li produïa viure així, com una esclava, i que, al revers de les pupil·les tristes i sotmeses d'Albertine, a les galtes de sobte enceses per un rubor inexplicable i en el soroll de la finestra que s'havia obert bruscament, deixaven una traça ben bé com amb tinta invisible. És evident que no m'havia atrevit a interpretar-los a fons i formar-me expressament la idea de la seva partença imminent. Només havia pensat, amb una certa tranquil·litat d'esperit gràcies a la presència d'Albertine, en una partença organitzada per mi i en una data indeterminada, és a dir, situada en un temps inexistent; en conseqüència, només havia tingut la illusió de pensar en una partença, com quan la gent s'imagina que no té por de morir quan gaudeix de bona salut, i en realitat no fan res més que introduir una idea purament negativa al centre d'una bona salut que l'aproximació de la mort precisament alteraria. D'altra banda, ja em podria haver passat pel cap mil vegades de manera ben clara i diàfana la idea de la partença d'Albertine planejada per ella mateixa, que jo mai hauria arribat a sospitar que, pel que fa a mi, és a dir, en realitat, aquesta partença fos una cosa tan original, terrible, desconeguda, un dolor totalment nou. Si l'hagués prevista, hauria pogut pensar-hi constantment durant tots aquells anys sense que tots aquests pensaments, col·locats d'una punta a l'altra, haguessin tingut res més que una relació feble, no només d'intensitat, sinó també de semblança, amb l'inimaginable infern del qual la Françoise m'havia alçat el vel quan em va dir: «La senyoreta Albertine se n'ha anat». Per representar-se una situació desconeguda, la imaginació recorre a elements coneguts i, per aquesta raó, no ho aconsegueix. Però la sensibilitat, incloent-hi la més física, rep, com el

rastre del llampec, la signatura original i llargament indeleble del nou esdeveniment. I amb prou feines gosava dir-me que, si hagués previst aquesta partença, potser no hauria pogut imaginar-la en tot el seu horror, i tampoc encara que Albertine me l'anunciés —i jo l'amenacés i l'hi supliqués— impedir-la! Que lluny quedava ara el desig de Venècia! Com temps enrere, a Combray, el de conèixer la senyora de Guermantes quan arribava el moment que no més m'importava una cosa, que la mamà em vingués a veure a l'habitació. I era ben bé, en efecte, tots els neguits experimentats des de la infància que, cridats per la nova angouxa, s'afanyaven a reforçar-la, a barrejar-se amb ella formant una massa homogènia que m'ofegava.

Certament, el cop físic que una separació d'aquesta mena etziba al cor i que, per la terrible potència d'enregistrament que té el cos, fa del dolor una cosa contemporània a totes les èpoques de la nostra vida en què hem sofert, certament doncs, aquest cop al cor sobre el qual potser especula una mica —atès que ens preocupem ben poc del dolor dels altres— aquella que desitja que la trobin a faltar intensament, ja sigui perquè, fingint una falsa partença, la dona vulgui simplement exigir millors condicions, ja sigui perquè, anant-se'n per sempre més —per sempre més!— vol reblar el cop, o per venjar-se, o perquè continuïn estimant-la o, preocupada per la qualitat del record que deixarà, per esquinçar violentament la xarxa de tedi i indiferència que havia notat teixir-se al seu voltant, certament, aquest cop al cor, ens havíem promès que ens l'estalviaríem, ens havíem dit que ens separaríem en bons termes. Però, en realitat, no és gaire habitual separar-se en bons termes perquè, si estiguéssim bé, la separació no tindria cap sentit! I, a més, la dona davant la qual ens mostrem del tot indiferents nota lleugerament que, si ens cansem d'ella, en virtut

d'un mateix costum també ens hi sentim estretament lligats, i pensa que un dels elements essencials per separar-se en bons termes és anar-se'n avisant l'altre. Ara bé, ella té por que si avisa impedirà la separació. Totes les dones s'adonen que, com més gran és el poder que exerceixen sobre un home, més és fugir l'única manera que tenen d'anar-se'n. Fugitiva per ser reina, és així. Certament, existeix un interval inaudit entre el tedi que inspirava fa un instant i, com que se n'ha anat, la necessitat furiosa de posseir-la de nou. Però això respon —al marge de les donades al llarg d'aquesta obra i d'altres que s'exposaran més endavant— a diverses raons. D'entrada, la partença sovint té lloc en el moment en què la indiferència —real o fingida— és més gran, en el punt extrem de l'oscil·lació del pèndol. La dona pensa: «No, això no pot continuar així», precisament perquè l'home només parla de deixar-la, o hi pensa; i és ella qui el deixa. Aleshores, el pèndol, tornant a l'extrem contrari, fa l'interval més ample. En un segon torna al mateix punt; un cop més, al marge de totes les raons arguïdes, resulta tan natural! El cor batega i, a més, la dona que se n'ha anat no és la mateixa que la que hi era abans. La seva vida al nostre costat, massa coneguda, veu com de cop i volta se li sumen les vides amb les quals inevitablement es barrejarà, i potser és per barrejar-s'hi que ens deixa. De manera que la nova riquesa de la vida de la dona que se n'ha anat actua retrospectivament amb la dona que teníem al costat i que potser estava planejant marxar. A la sèrie de fets psicològics que podem deduir i que formen part de la seva vida amb nosaltres, del nostre cansament evident, de la nostra gelosia també (i que fa que els homes abandonats per diverses dones gairebé sempre ho hagin estat de la mateixa manera, per culpa del seu caràcter i de reaccions idèntiques i previsibles: cadascú té la

seva manera de ser traït, com té una manera pròpia de re-fredar-se), a aquesta sèrie, no gaire misteriosa per a nosaltres, hi corresponia segurament una sèrie de fets que hem ignorat. Feia temps que devia mantenir relacions escrites o verbals, a través de missatges, amb un home, o una dona, esperar uns senyals concrets que potser li hem donat sense saber-ho quan li hem dit: «Ahir em va venir a veure el senyor X», si ella havia acordat amb el senyor X que el dia anterior d'aquell que s'havien de trobar, ell vindria a veure'm. Quantes hipòtesis possibles! Només possibles. Jo construïa tan bé la veritat, però només en el terreny del possible, que després d'haver obert un dia per error una carta per a una de les meves amants, una carta escrita en un estil prèviament convingut i que deia: *Esperi un senyal meu per anar a casa del marquès de Saint-Loup, avisi demà amb una trucada*, vaig reconstruir una mena de fugida projectada; el nom del marquès de Saint-Loup només hi apareixia per significar una altra cosa, perquè la meva amant no el coneixia i només n'havia sentit a parlar i, a més, la signatura era una espècie de sobrenom, sense cap forma de llenguatge conegut. Però la carta no estava adreçada a la meva amant, sinó a una persona de la casa que portava un nom diferent, però que havien llegit malament. La carta no estava escrita amb signes convinguts, sinó en un francès pèssim, perquè ella era americana, efectivament amiga de Saint-Loup, tal com ell em va explicar. I la manera tan estranya com aquesta americana formava algunes lletres havia donat l'aspecte d'un sobrenom a un nom perfectament real, però estranger. Així que, aquell dia, m'havia equivocat de ple amb les meves sospites. Però la carcassa intel·lectual que havia connectat en el meu cap aquests fets, tots falsos, era en ella mateixa la forma tan exacta, tan inflexible, de la veritat que quan, tres mesos

més tard, la meua amant (que aleshores anhelava passar la resta de la seva vida al meu costat) em va deixar, es va produir exactament de la manera com m'havia imaginat la primera vegada. Vaig rebre una carta amb les mateixes particularitats que jo havia atribuït a la primera, però aquest cop amb el sentit efectivament del senyal, i aquesta desgràcia era la pitjor de la meua vida. I, malgrat tot, el dolor que em provocava es veia potser superat per la curiositat de conèixer els motius d'aquesta desgràcia: qui havia desitjat o conegut Albertine. Però les fonts dels grans esdeveniments són com les dels rius, ja podem recórrer la superfície de la terra, que no les trobarem pas. Així doncs, Albertine portava temps planejant la fugida; no he explicat (perquè aleshores em va semblar pur manierisme i mal humor, el que dèiem en el cas de la Françoise «fer morros») que, d'ençà que va deixar de fer-me petons, semblava una ànima en pena, tota tibada, encarcerada, amb una veu trista per dir qualsevol cosa, lenta de moviments, i ja no somreia. No puc dir que cap d'aquests fets provés una conxorxa amb l'exterior. La Françoise em va explicar força més endavant que dos dies abans que se n'anés havia entrat a la seva habitació i que, en comptes de trobar-la buida i amb les cortines tancades, es podia ensumar l'aire fresc i entraven sorolls a través del balcó obert. I, efectivament, havia trobat Albertine al balcó. Però costa veure amb qui podria estar comunicant-se des d'allà dalt i, d'altra banda, les cortines tancades amb el balcó obert es podien explicar fàcilment pel fet que ella sabia que jo defugia els corrents d'aire i que, encara que les cortines em protegissin poc, haurien impedit a la Françoise de veure des del passadís que els porticons estaven oberts tan aviat. No, no hi veig res si no és un petit detall que només demostra que el dia abans ella ja sabia que se n'anava. Efectivament, el

dia abans va agafar de la meva habitació, sense que jo me n'adonés, una gran quantitat de paper i tela d'embalar que hi havia i amb el qual va embolicar durant tota la nit les seves innumbrables bates i camisoles per poder anar-se'n l'endemà. És l'únic detall, això és tot. No puc donar cap importància al fet que aquell vespre em tornés gairebé a la força mil francs que em devia; això no té res d'especial, perquè era extremament escrupolosa amb els diners.

Sí, va agafar paper d'embolicar el dia abans, però abans ja sabia que se n'aniria! Perquè no és la pena el que la va fer anar-se'n, sinó la resolució que havia pres de fer-ho, de renunciar a la vida que havia somiat, això li va donar aquella expressió de pena. Pena; gairebé solemnement freda amb mi, menys el darrer vespre que, després de quedar-se a la meva habitació fins més tard del que volia —cosa que em va sorprendre d'ella, que en general sempre s'allargava—, em va dir des de la porta: «Adeu, tresor meu, adeu». Però en aquell moment no vaig notar res estrany. La Françoise em va explicar que l'endemà al matí, quan li va dir que se n'anava (de fet, també es podria explicar pel cansament, perquè no s'havia desvestit i s'havia passat tota la nit embolicant, llevat de les coses que havia de demanar a la Françoise, perquè no eren a la seva habitació ni a la seva sala de bany), continuava tan trista, molt més tibada i encarcerada que els dies anteriors, que la Françoise va creure que cauria rodona quan li va dir: «Adeu, Françoise». Quan ens assabentem d'aquestes coses entenem que la dona que ens havia deixat d'agradar al costat de totes les altres que coneixem amb tanta facilitat durant les passejades més simples, que ens disgustava perquè les havíem de sacrificar per ella, és, al contrari, la que preferim mil vegades. Perquè ja no hem de triar entre un cert plaer —que, pel desgast, i potser per la mediocritat de l'objecte, ha arribat a ser pràcticament nul—

i altres plaers, aquests temptadors, fascinants, sinó entre aquests plaers i alguna cosa molt més forta, la pietat pel dolor.

Després de prometre'm que Albertine tornaria al vespre, em vaig afanyar a guarir amb una creença nova el trauc que havia deixat aquella amb què havia viscut fins aleshores. Però, per molt ràpid que el meu instint de conservació hagués reaccionat, m'havia quedat un segon desprotegit quan la Françoise m'ho va explicar, i per molt que estigués convençut que Albertine tornaria al vespre, el dolor que havia sentit durant l'instant en què encara no me n'havia convençut (l'instant que havia seguit les paraules: «La senyoreta Albertine ha demanat les seves maletes, la senyoreta Albertine se n'ha anat»), aquest dolor renaixia dins meu, semblant al que havia estat, és a dir, com si jo hagués ignorat el retorn imminent d'Albertine. A més, havia de tornar, però per iniciativa pròpia. En qualsevol de les hipòtesis, fer la sensació d'estar complint gestions i de pregar-li que tornés aniria en contra del meu objectiu. Certament no tenia esma de renunciar a ella com n'havia tingut en el cas de Gilberte. Fins i tot, més que voler tornar a veure Albertine, el que volia era acabar amb l'angoixa física que el meu cor, en pitjor estat que abans, ja no podia tolerar. Després, a còpia d'acostumar-me a no voler, ja es tractés de la feina o d'alguna altra cosa, m'havia acovardit. Però, sobretot, aquesta angoixa era incomparablement més forta per una multitud de raons, la més important de les quals potser no era el fet que mai havia gaudit del plaer sensual amb la senyora de Guermantes ni amb Gilberte, sinó que, com que no les veia cada dia, a totes hores, perquè no en tenia la possibilitat i, per tant, no en sentia la necessitat, va faltar, en el meu amor per elles, la força immensa del Cosum. Atès que el meu cor, privat de voluntat i incapaç de

suportar de bon grat el patiment, només trobava una única solució possible, el retorn d'Albertine a qualsevol preu, potser la solució oposada (la renúncia voluntària, la resignació progressiva) m'hauria semblat una solució novel·lesca, totalment inversemblant en la realitat, si no fos que jo mateix hi havia optat en una altra ocasió quan es va tractar de Gilberte. Per tant, sabia que aquesta altra solució també era acceptable, i per un mateix home, perquè jo continuava sent si fa no fa el mateix. Només el temps havia fet el seu paper, el temps que m'havia envellit, el mateix temps que havia posat Albertine constantment al meu costat quan fèiem vida comuna. Però almenys, sense renunciar a ella, el que em quedava del que havia sentit per Gilberte era l'orgull de no convertir-me en una joguina repugnant als seus ulls demanant-li que tornés, volia que ho fes sense fer la impressió d'anar-li al darrere. Em vaig llevar per no perdre més temps, però el patiment em va aturar: era el primer cop que em llevava des que ella se n'havia anat. Tanmateix, m'havia de vestir de pressa per anar a preguntar al conserge per Albertine.

El patiment, perllongament d'un cop moral imposat, aspira a canviar de forma; esperem volatilitzar-lo fent projectes, demanant informacions; volem que passi per les seves innombrables metamorfosis, cosa que demana menys valor que conservar el patiment pur; sembla tan estret, dur i fred el llit quan ens hi estirem amb el nostre dolor! Així que em vaig posar dret; avançava per l'habitació amb una prudència infinita, em situava de manera que no pogués veure la cadira d'Albertine, els pedals de la pianola sobre els quals ella recolzava les sabatilles daurades, un dels objectes que ella havia utilitzat i que, en conjunt, en el llenguatge particular que els meus records els havien ensenyat, semblaven voler donar-me una traducció, una versió dife-

rent, anunciar-me un segon cop la notícia de la seva partença. Però, sense mirar-los, els veia; em vaig quedar sense forces i vaig deixar-me caure en una de les butaques de setí blau la brillantor de les quals, una hora abans, en el clarobscur de l'habitació anestesiada pel raig de llum, m'havia fet somiar en carícies apassionades que ara quedaven ben lluny. Només m'hi havia assegut, ai!, abans d'aquell minut, quan Albertine encara hi era. Per això no m'hi vaig poder quedar; em vaig alçar; i així, a cada instant, hi havia algun dels innumbrables i humils «jo» que ens componen que encara ignorava la partença d'Albertine i a qui calia notificar-l'hi; calia —cosa encara més cruel que si haguessin estat estranys i no haguessin compartit la meva sensibilitat per patir— anunciar la desgràcia que acabava de produir-se a tots aquests éssers, a tots aquests jo que encara no n'estaven al corrent; calia que cadascun d'ells sentís per primera vegada, al seu torn, les paraules següents: «Albertine ha demanat les seves maletes» —les seves maletes en forma de taüt que havia vist carregar a Balbec al costat de les de la meva mare—, «Albertine se n'ha anat». Havia d'informar a cadascun de la meva pena, la pena que no és en cap cas una conclusió pessimista lliurement extreta d'un conjunt de circumstàncies funestes, sinó la reviviscència intermitent i involuntària d'una impressió específica, procedent de l'exterior, i que no hem escollit. Alguns d'aquests jo feia temps que no els veia. Per exemple (no recordava que era el dia que venia el barber), el meu jo de quan em tallaven els cabells. Havia oblidat aquell jo i la seva arribada va fer que em posés a plorar, com, en un enterrament, la d'un vell criat retirat que va conèixer la que acaba de morir. Després vaig recordar de cop i volta que, des de feia vuit dies, havia patit uns atacs de pànic que havia volgut oblidar. Aleshores hi donava voltes dient-me: «No val la

pena plantejar la hipòtesi que ella se'n vagi així de forma tan sobtada. És absurd. Si l'hagués confiada a un home asenyat i intelligent (i ho hauria fet per calmar-me si la gelosia no m'hagués impedit fer confidències), segurament m'hauria respost: "Vostè no hi toca. Això és impossible". I, efectivament, no havíem tingut cap disputa. «Un se'n va per algun motiu. S'anuncia. Dona a l'altre el dret a respondre. Ningú se'n pot anar així com si res. No. És massa infantil. Aquesta és l'única hipòtesi absurda». I, tanmateix, cada dia, quan me la trobava esperant-me al matí després de picar al timbre, no podia evitar deixar anar un immens sospir d'alleujament. I quan la Françoise m'havia donat la carta d'Albertine, de seguida vaig veure clar que es tractava de la situació que no podia ser, d'aquesta partença d'alguna manera intuïda dies abans, malgrat les raons lògiques que em tranquil·litzaven. M'ho havia dit a mi mateix amb una satisfacció per la meva perspicàcia malgrat la desesperació, com un assassí que sap que no el poden descobrir però no deixa de tenir por, i de cop veu el nom de la seva víctima escrit a la primera pàgina de l'informe del jutge d'instrucció que l'ha citat. La meva esperança era que Albertine se n'hagués anat a la Turena, a casa de la seva tia on, en definitiva, la vigilarien i no podria fer gran cosa fins que jo la fes tornar a casa. El meu temor més gran era que s'hagués quedat a París, se n'hagués anat a Amsterdam o a Montjouvain, és a dir, que s'hagués escapat per dedicar-se a alguna intriga els preliminars de la qual se m'havien escapat. Però, en realitat, dient-me París, Amsterdam, Montjouvain, és a dir, diversos indrets, no feia altra cosa que pensar en llocs que tan sols eren possibilitats; per això, quan el conserge em va dir que se n'havia anat a la Turena, aquesta residència que jo creia desitjar em va semblar de cop la més espantosa de totes, perquè aquesta era real i

perquè per primera vegada, torturat per la certesa del present i la incertesa del futur, m'imaginava Albertine començant una vida que havia decidit emprendre lluny de mi, i en la qual realitzaria aquest misteri desconegut que tant m'havia trasbalsat temps enrere, i això que aleshores tenia la sort de posseir-la, d'acaronar el que era l'embolcall, aquell rostre dolç, impenetrable i captiu. Era aquest misteri desconegut el que es trobava a la base del meu amor.

Davant la porta d'Albertine, em vaig trobar amb una noieta pobra que em mirava amb uns grans ulls blaus i que tenia una expressió tan bondadosa que li vaig dir si no volia venir a casa, igual que hauria fet amb un gos de mirada fidel. Em va semblar que li feia gràcia. A casa la vaig bres-solar una estona sobre els genolls, però aviat la seva presència, fent-me sentir massa l'absència d'Albertine, em va resultar insuportable. Li vaig pregar que se n'anés després d'haver-li donat un bitllet de cinc-cents francs. I, tanmateix, de seguida, la idea de tenir alguna altra noieta a prop, però no quedar-me sol sense el socors d'una presència innocent, va ser l'únic somni que em va permetre suportar la idea que potser Albertine trigaria un temps a tornar.

Pel que fa a la mateixa Albertine, només existia en mi amb la forma del seu nom, que, tret de comptats respirs quan em despertava, venia a incrustar-se'm al cervell i hi persistia. Si hagués pensat en veu alta, l'hauria repetit sense parar i la meva verborrea hauria estat tan monòtona, tan limitada, com si m'hagués convertit en un ocell, ben bé com aquell de la faula en què el crit deia tota l'estona el nom d'aquella que havia estimat quan era un home. Ens el diem i, com que el silenci em semblava que l'escrivim dins nostre, que deixi una traça al nostre cervell i que aquest acabí sent com una paret on algú s'ha dedicat a fer gargots, recobert pel nom mil vegades reescrit de la nostra estima-

da. El reescrivim sense parar al pensament mentre som feliços, i encara més quan som desgraciats. I, a còpia de repetir aquest nom que no ens ofereix res més del que ja sabem, en sentim la necessitat constantment renovada, però a la llarga també una certa fatiga. En el plaer carnal no hi pensava gens ni mica en aquells moments; ni tan sols m'apareixia al cap la imatge d'aquesta Albertine, motiu tanmateix del trasbals considerable del meu ésser, no distingia el seu cos i, si hagués volgut aïllar la idea que es relacionava —perquè sempre n'hi ha alguna— amb el meu patiment, aquesta hauria estat, alternativament, d'un costat el dubte sobre les disposicions amb què havia marxat, amb la intenció de tornar o no i, de l'altre, sobre els mitjans per fer-la tornar. Potser hi ha un símbol i una veritat en l'espai ínfim que ocupa en la nostra ansietat aquella amb qui la relacionem. Efectivament, la seva persona mateixa no hi és per a res; el que compta en gairebé tot és el procés d'emocions i angoixes que els atzars de la vida ens van fer sentir fa temps relacionades amb ella i que el costum ha identificat amb ella. El que ho demostra molt clarament (més encara que l'avorriment que sentim quan som feliços) és fins a quin punt veure o no aquesta persona, tenir o no la seva estima, poder disposar d'ella o no, ens resultarà indiferent quan ja només ens calgui plantejar-nos el problema (tan ocios que ja ni tan sols ho farem) en relació amb la persona mateixa, ja que hem oblidat tot el procés d'emocions i angoixes, almenys el que es vincula amb ella, perquè es podria haver desenvolupat de nou, però aquest cop transferit a una altra. Abans d'això, quan encara s'hi vinculava, ens pensàvem que la nostra felicitat depenia d'aquesta persona quan en realitat depenia només de la fi de la nostra ansietat. Per tant, el nostre inconscient era més lúcid que nosaltres mateixos en aquell moment, i empeti-

tia tant el rostre de la dona estimada, rostre que potser ja havíem oblidat i tot, que podíem conèixer malament i considerar mediocre, en el terrible drama en el qual del fet de trobar-la per deixar d'esperar-la podia dependre fins i tot la nostra vida. Les proporcions minúscules del rostre de la dona són l'efecte lògic i necessari de la manera com es desenvolupa l'amor, clara allegoria de la seva naturalesa subjectiva.

L'estat d'ànim amb què Albertine se n'havia anat era probablement similar al dels pobles que preparen la seva tasca diplomàtica amb una desfilada prèvia del seu exèrcit. Devia anar-se'n per aconseguir de mi unes millors condicions, més llibertat, luxe. En aquest cas, si hagués tingut prou força per esperar, per esperar el moment en què ella, en veure que no aconseguia res, tornava per iniciativa pròpia, hauria aconseguit vèncer. Però si a les cartes, a la guerra, on l'únic que importa és guanyar, és possible resistir-se a les catxes, les condicions no són gens ni mica les mateixes que en l'amor i la gelosia, per no parlar del patiment. Si per esperar, per «resistir», deixava Albertine lluny de mi diversos dies, potser setmanes i tot, tirava per terra el que havia estat el meu objectiu durant més d'un any: no deixar-la ni una hora lliure. Totes les meves precaucions no haurien tingut cap sentit si ara li deixava el temps i totes les facilitats per enganyar-me tant com li vingués de gust; i si al final s'acabava rendint, jo no podria oblidar el temps que hauria passat sola, de manera que encara que finalment guanyés jo, en el passat, és a dir, de manera irreparable, jo seria el vençut.

Pel que fa als mitjans per fer tornar Albertine, tenien tantes possibilitats de reeixir com més versemblant semblés la hipòtesi que se n'havia anat amb l'esperança de poder tornar amb millors condicions. I, sens dubte, per a

la gent que no creia en la sinceritat d'Albertine, com per exemple la Françoise, aquesta hipòtesi ho era. Però per a la meva raó, a la qual l'única explicació de certs mals humors, de certes actituds, havia semblat —abans que jo sabés res— el projecte planejat per ella d'anar-se'n definitivament, li resultava difícil creure que, ara que se n'havia anat realment, només es tractava d'un mer simulacre. Insisteixo, a la meva raó, no a mi. La hipòtesi de la simulació em resultava encara més necessària com més improbable era i guanyava en força el que perdia de versemblança. Quan ens trobem a la vora de l'abisme i sembla que Déu ens ha abandonat, no dubtem ni un instant a esperar-ne un miracle. He de reconèixer que, davant d'aquesta situació, jo era el més apàtic i alhora el més adolorit dels policies. Però la seva fugida no m'havia rescabalat les qualitats que m'havia manllevat el costum de fer-la vigilar per altres. Només tenia al cap una cosa: encarregar a algú altre aquella recerca. Aquest altre va ser Saint-Loup, que va acceptar. Poder descarregar sobre un altre l'ansietat de tants dies acumulada em va fer recuperar l'alegria i em vaig animar, convençut de l'èxit del meu pla, i tornava a tenir les mans seques, sense la suor que la Françoise m'havia provocat en dir-me: «La senyoreta Albertine se n'ha anat». Recordarem que, quan vaig decidir viure amb Albertine i casar-m'hi i tot, va ser per retenir-la, saber què feia, per impedir que repregués els seus antics costums amb la senyoreta Vinteuil. Va ser arran de la terrible fiblada que em va causar la seva revelació a Balbec, quan em va dir amb total naturalitat, i que a pesar de ser el dolor més punyent que havia sentit mai a la vida vaig aconseguir fingir que em semblava natural, la cosa que, en la pitjor de les suposicions, no hauria estat mai prou agosarat per imaginar. (Resulta sorprenent que la gelosia, que es passa l'estona fent simples suposicions en

fals, té poca imaginació quan es tracta de descobrir la veritat.) Ara bé, aquest amor, nascut sobretot de la necessitat d'impedir que Albertine es lliurés al vici, aquest amor havia conservat posteriorment l'empremta del seu origen. Estar amb ella no m'importava gaire, sempre que pogués impedir a «l'ésser en fuga» d'anar aquí o allà. Per impedir-ho, havia recorregut als ulls, a la companyia d'aquells que anaven amb ella i, per poc que em fessin un petit informe ben reconfortant, els meus neguits s'esvaïen en el bon humor.

Havent-me assegurat a mi mateix que, independentment del que em calgués fer, Albertine tornaria a casa aquell mateix vespre, vaig suspendre el dolor que la Françoise m'havia provocat amb l'anunci que Albertine se n'havia anat (perquè aleshores el meu ésser, enxampat desprevingut, s'havia cregut un instant que la seva pertinença era definitiva). Però, després d'una interrupció, quan, per un impuls de la seva vida independent, el patiment inicial tornava espontàniament a mi, continuava sent igual de terrible perquè era anterior a la promesa consoladora que m'havia fet a mi mateix de fer tornar Albertine aquell mateix vespre. Aquesta frase, que l'hauria apaivagat, el meu patiment l'ignorava. Per posar en marxa els mitjans per realitzar el seu retorn, una altra vegada estava condemnat —no perquè aquesta actitud m'hagués funcionat mai gaire bé, la veritat, sinó perquè era la que havia adoptat des que estimava Albertine— a fingir que no l'estimava, que no patia per la seva pertinença, estava condemnat a no deixar de mentir-li. I podia invertir encara més energia per fer-la tornar perquè, personalment, faria veure que havia renunciat a ella. Em vaig proposar escriure a Albertine una carta de comiat en la qual consideraria la seva pertinença com a definitiva, mentre que enviaria a Saint-Loup a exercir la

pressió més brutal sobre la senyora Bontemps perquè Albertine tornés al més aviat possible i com si jo no n'estigués al corrent. És cert que ja havia experimentat amb Gilberte el perill de les cartes amb una indiferència que, d'entrada fingida, acaba esdevenint autèntica. I aquesta experiència m'hauria d'haver impedit escriure a Albertine cartes del mateix tipus. Però el que anomenem experiència no és més que la revelació als nostres ulls d'un tret del nostre caràcter que reapareix naturalment, i reapareix encara amb més força perquè ja l'hem portat a la llum un cop, de manera que l'impuls espontani que ens havia guiat la primera vegada es veu reforçat per totes les suggestions del record. El plagi humà del qual resulta més difícil escapar, per als individus (però també per als pobles, que perseveren en els seus errors i els van agreujant) és el plagi d'un mateix.

Saint-Loup, que sabia que jo era a París, va respondre de seguida a la meua crida, ràpid i eficaç com temps enrere a Doncières, i va consentir a partir de seguida cap a la Turenna. Li vaig proposar el següent programa: havia de baixar a Châtellerault, demanar les indicacions per anar a casa de la senyora Bontemps i esperar que Albertine hagués sortit de casa, ja que l'hauria pogut reconèixer. «Però la jove de què em parles em coneix, doncs?», em va preguntar. Li vaig respondre que no ho creia. El projecte d'aquesta gestió em va omplir d'una alegria infinita. Ara bé, era totalment contradictòria amb el que m'havia promès al principi: fer-m'ho venir bé perquè no semblés que enviava algú a buscar Albertine i, és clar, d'aquesta manera, era inevitable que ho semblés, però sobre «el que hauria calgut fer» tenia l'avantatge inestimable que em permetia pensar que algú enviats per mi veuria Albertine i sens dubte la faria tornar. I si al principi hagués sabut veure amb claredat en el meu cor,

hauria pogut preveure que aquesta solució velada, i que em semblava deplorable, era la que s'imposaria —per damunt de les solucions de paciència que estava decidit a seguir—, per manca de voluntat. Com que Saint-Loup semblava força sorprès que una noia hagués viscut a casa meva tot un hivern sense que n'hi hagués dit res, i com que, a més a més, m'havia parlat sovint de la noia de Balbec i jo mai li havia respost: «Però si està vivint amb mi!», es podria haver empenyat per la meva falta de confiança. Podria ser, efectivament, que la senyora Bontemps li parlés de Balbec, però jo estava massa impacient perquè es posés en camí i arribés a la casa per voler, per poder, pensar en les possibles conseqüències d'aquest viatge. Quant a la possibilitat que reconegués Albertine (a qui, d'altra banda, ell havia sistemàticament evitat mirar quan havien coincidit a Doncières), val a dir que havia canviat i s'havia engreixat tant i tant, segons el dir de tothom, que no era gaire probable. Em va preguntar si no tenia pas un retrat d'Albertine. D'entrada li vaig respondre que no perquè no pogués reconèixer —gràcies a la meva fotografia feta pels volts de l'època de Balbec— Albertine, que al capdavant només havia vist de passada al tren. Però després vaig pensar que en la darrera ja se la veia tan diferent de l'Albertine de Balbec com de l'Albertine actual, i que no la reconeixeria ni en la fotografia ni en la realitat. Mentre la buscava, ell em passava tendrament la mà pel front, com per consolar-me. M'emocionava veure la pena que li causava el dolor que intuïa en mi. Per començar, encara que ja s'havia separat de Rachel, el que aleshores havia sentit no quedava tan lluny per no sentir una certa empatia, una pietat particular per aquest tipus de patiment, de la mateixa manera que ens sentim més propers a algú que pateix la mateixa malaltia que nosaltres. A més, sentia tant d'afecte per mi, que no-

més pensar en el meu patiment ja li resultava insuportable. Per això concebia per aquella que me'l provocava una barreja de rancúnia i admiració. Es pensava que jo era un ésser tan superior que creia que, si em trobava així sotmès a una altra criatura, aquesta havia de ser per força absolutament extraordinària. Ja m'imaginava que Albertine li semblaria bonica a la fotografia, però com que no creia que li produís la mateixa impressió que Helena als vells troians, mentre la buscava vaig dir-li modestament: «Bé! Tampoc t'imaginis res de l'altre món, no és cap bellesa, més que res és una bona persona». «Oh, i tant!, deu ser meravellosa», va dir amb un entusiasme ingenu i sincer mentre provava d'imaginar-se l'ésser que em podia arrossegat en un remolí de desesperació i agitació semblants. «Estic enfadat amb ella perquè et fa patir, però era de suposar que un artista fins a la punta dels cabells com tu, una persona que aprecia la bellesa en tot i la persegueix amb un amor tan intens, estava predestinada a patir més que cap altra quan la trobés en una dona». Per fi vaig trobar la fotografia. «No hi ha dubte que ha de ser increïble», va continuar enraonant Robert, que no havia vist que li estenia la fotografia. De sobte la va veure, la va mantenir un instant entre les mans. La seva cara expressava una estupefacció que vorejava l'estupidesa. «Aquesta d'aquí és la teva estimada?», em va dir finalment amb un to en què la sorpresa quedava sufocada pel temor de ferir-me. Es va estalviar qualsevol comentari, havia adoptat el posat raonable, prudent, forçosament desdenyós que mostrem davant d'un malalt —encara que fins aleshores hagués estat un home remarcable i el nostre amic però que ara ja no és res de tot això—, perquè, afectat per un atac de bogeria, ens parla d'un ésser celeste que se li ha aparegut i continua veient en el lloc on nosaltres, homes sans, només hi distingim un edredó. De seguida vaig copsar l'astora-

ment de Robert, i que era el mateix que m'havia envaït a mi quan vaig veure la seva amant, amb l'única diferència que jo havia reconegut una dona que ja coneixia prèviament, mentre que ell es pensava que no havia vist mai Albertine. Però no hi ha dubte que la distància entre el que vèiem l'un i l'altre de la mateixa persona era realment gran. Ja quedava lluny l'època en què a Balbec havia començat a afegir de mica en mica a les sensacions visuals, quan observava Albertine, d'altres de gust, olor i tacte. Després, un reguitzell de sensacions més profundes, més suaus, més indefinibles, s'hi havien anat afegint, seguides de sensacions doloroses. Ras i curt, Albertine només era —com una pedra al voltant de la qual ha nevat— el centre generador d'una immensa construcció que passava pel pla del meu cor. Robert, per a qui tota aquesta estratificació de sensacions resultava invisible, només copsava un residu que en canvi a mi ella m'impedia de veure. El que havia desconcertat tant Robert quan havia observat la fotografia d'Albertine no era l'aclaparament dels vells troians veient passar Helena i dir: